Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2002 m. vasario 23 d.. Nr. 38 (8)

Saturday supplement February 23, 2002 No. 38 (8)

Išaugę iš vieno lopšio

Algimantas A. Naujokaitis

Vilniuje, Rašytojų klube, į vieną būrį susirinkę, plunksnos broliai — rašytojai ir žurnalistai — paminėjo bendro savo lopšio — Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos 80-ąsias metines. Mat ši kūrybinė organizacija buvo įkurta ir veiklą pradėjo 1922 m. sausio 31 d. tuometinėje laikinojoje sostinėje — Kaune.

Savo žodyje Rašytojų sąjungos valdybos narys Petras Dirgėla priminė, kad tuomet buvo praėję vos treji metai nuo Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo Vasario 16-sios aktu, dar nebuvo atsipeikėta nuo sostinės Vilniaus praradimo, dar nepatirtas uostamiesčio — Klaipėdos atsikariavimo džiaugsmas. Vakarų Europa taip pat buvo neatsipeikėjusi nuo ilgai besitęsusio Didžiojo karo, dar buvo neaišku, kurių valstybių sienos tikros, o kurių — ne. Tad šiandien daugeliui kelia nuostabą, jog karo nuniokotoje, šimtmečiais svetimųjų pavergėjų jungą vilkusioje tuometinėje jaunojoje Lietuvoje — vienoje iš pirmųjų Europos valstybių tuomet sugebėta įkurti rašytojų ir žurnalistų kūrybinę organizaciją. Rašytojo P. Dirgėlos nuomone, tam bene lemiamiausios įtakos turėjo aktyvia veikla kunkuliuojantis mūsų Juozas Tumas-Vaižgantas.

Aplink šį dvasininką sukosi ne tiek kunigai ar teologai, kiek visuomenės veikėjai, menininkai, rašytojai, žurnalistai. Jis buvo lyg ir tuometinės Lietuvos Kultūros centras. Vaižgantas buvo ir šios naujosios kūrybinės sąjungos iniciatyvinės grupės narys, kelis metus vadovavo šiai vienai pirmųjų naujojoje Lietuvos istorijoje rašytojų ir žurnalistų organizacijai. Profesorė Aldona Vaitiekūnienė suskaičiavo: Vaižgantas buvo net 23 draugijų, sąjungų bei komitetų pirmininkas, vicepirmininkas, iždininkas ar šiaip narys. P. Dirgėla suabejojo, kad vargu ar šiandieniniai mūsų rašytojai-aktyvistai V. Sventickas, S. Geda, M. Martinaitis ir V. Daujotytė, drauge sudėjus, dabar tiek visur suspėja.

P. Dirgėla kalbėjo ir apie tuomet įkurtos Rašytojų ir žurnalistų sąjungos tikslus. Rašytojas, anot iniciatyvinėje grupėje greta Vaižganto stovėjusio A. Vienuolio-Žukausko, norėjo rašyti normalesnę literatūrą, kūrybai siekė normalesnių sąlygų. Iš tiesų, tauta, nekurianti profesionalios literatūros, yra nebyli tauta, pasauliui ji būtų neįdomi ir nepažįstama. Ano meto vyriausybėms naujoji sąjunga tai ir įrodinėjo. Deja, pažymėjo P. Dirgėla, tą patį įrodinėti dar iš šiandien vėlgi turime mes, plunksnos darbininkai, menininkai. Mūsų dabartiniuose įstatymuose rašytojai vis dar tebėra teisiškai neapibūdinta, socialiai neapibrėžta būtybė arba asmenybė.

Lietuvos Žurnalistų sąjungos valdybos vardu kalbėjęs, Damijonas Šniukas pažymėjo, kad naujosios sąjungos iniciatyva pradžioje buvo gana aktyvi klubinė veikla, per metus vykdavo iki 20 susirinkimų. Buvo svarstomi lietuvių kalbos gryninimo, literatūros muziejaus steigimo klausimai, Vaižgantas skaitė paskaitą „Nepriklausomybė — tai grįžimas prie tautinių idealų". Buvo aptartas keturvėjininkų judėjimas, Salio Šemerio knyga *Granata krūtinėje*. Žurnalistai nepritarė Antano Vireliūno pasiūlymui iš lietuvių kalbos išmesti iki vieno visus tarptautinius žodžius. Buvo kalbama ir apie spaudos etiką. Pasak D. Šniuko, ir šiandien tebeaktuali vieno tuometinio pasiūlymo frazė: „Jeigu spauda nevisuomet būna tautos kultūros veidrodis, tai visuomet ji rodo tikrąjį rašytojo ir laikraštininko veidą. Kiekviena organizacija turi savo etikos kodeksą, tad ji privalo turėti ir žurnalistai".

Į tuometinę Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungą buvo susibūrę beveik vien rašytojai, kartu dirbę ir žurnalistinį darbą. Vėliau grynųjų žurnalistų vis daugėjo ir 1929 m. ši sąjunga, vadovaujant Juozui Purickiui, persivadino į Lietuvos žurnalistų sąjungą, o 1932 m. vasario 21 d. Kaune buvo įkurta atskira Lietuvių rašytojų draugija, kurios pirmasis vadovas buvo Ignas Šeinius.

Sovietinė okupacija 1940 m. Žurnalistų sąjungą iš karto panaikino. Buvę jos pirmininkai I. Tamošaitis, V. Kemėžys, valdybos nariai — S. Aleksandravičius-Aleksynas, A. Dėdelė, J. Levickas, P. Razma, I. Skrupskelis — žuvo Sibire, o Valentinui Gustainiui pavyko tremtyje išgyventi. Julijonas Būtėnas, nuleistas parašiutu Kazlų Rūdos miškuose, žuvo kaip rezistentas.

Okupacinė valdžia panaikino ir lietuvių rašytojų draugiją. Veikalo *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990* duomenimis per 70 procentų Lietuvos rašytojų, vengdami prievartos ir bolševikinio teroro, jau buvo pasitraukę į Vakarus. Nežiūrint to, pasak P. Dirgėlos, okupantų karinės komandos stiliumi buvo įsteigta tiesiai iš Maskvos valdoma sovietinė rašytojų organizacija.

Minėjime pasakytame žodyje P. Dirgėla pripažino, jog šiandieninės Lietuvos Rašytojų sąjungos įstatuose parašyta, kad tęsia tiek vaižgantinės Rašytojų žurnalistų sąjungos, tiek Lietuvių rašytojų draugijos, tiek ir atskiru pareiškimu įvertintos Sovietinės Rašytojų sąjungos veiklą (ši sąjunga buvo kritiškai įvertinta 1990 m. gruodžio 15 d. suvažiavime, o dar anksčiau — 1989 m. birželio 7 d. visuotiniame suvažiavime Rašytojų sąjunga išstojo iš maskviškės, visas vadinamųjų sovietinių respublikų rašytojų organizacijas vienijusios ir jungusios organizacijos).

Tiek Lietuvos, tiek išeivijos rašytojams, kultūrininkams, pagaliau visuomenei, be abejo, svarbu įvertinti P. Dirgėlos iškeltą klausimą, ar toks demokratijos požiūriu nesuderinamų praeities organizacijų veiklos tęsimas pagrįstas istoriškai ir morališkai? Tuo labiau, kad anuometinės Lietuvių rašytojų draugijos nario, egzode tebekuriančio rašytojo A. Šešplaukio-Tyruolio nuomone, išsakyta minėtame K. Bradūno ir R. Šilbajorio redaguotame veikale *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990*, „buvę Lietuvių rašytojų draugijos (LRD) nariai, atsidūrę už Lietuvos ribų, planavo atkurti tą draugiją, kaip tėvynėje turėtosios tęsinį, ypač dar ir dėl to, kad nebuvo žinoma, kaip veiks Lietuvoje likusių rašytojų dalis". 1996 m. sausio 24-26 d. Tiubingene įvykusiame steigiamajame suvažiavime buvo įkurta Lietuvių rašytojų tremtinių draugija, kurios pirmininku išrinktas Stasys Santvaras.

Štai ką apie rašytojų organizacijų veiklos tęstinumą, Lietuvos rašytojų sąjungos istorinę bei moralinę patirtį pasakė P. Dirgėla, išreikšdamas savo nuomonę ir supratimą:

— Lietuvos Rašytojų sąjungos (LRS) išstojimas iš SSRS rašytojų sąjungos 1989 m. birželio 7 dieną visuotiniame suvažiavime nebuvo konjunktūrinis ar formalus atsivertimas. Supraskime, kad piktai nusiteikusieji galėtų sakyti, jog ir Kovo 11-osios aktas buvo vienaip ar kitaip „falšyvas", nes žmonės Lietuvoje liko gyventi tie patys. Ir tai būtų absurdiška šneka.

Nuo 1986 metų LRS rūmų visose kertėse šiušėdavo, šnarėdavo, grūmėdavo rašytojai, žurnalistai, mokytojai, kalbininkai, istorikai, filosofai, daug jų vėliau tapo Sąjūdžio politikais. Ateidavo ir rymodavo kavinėj prie stalelių Vytautas Landsbergis, apsiavęs dideliais žieminiais batais. Salėje griaudėdavo Vytautas Petkevičius. Iš ginčų gimdavo idėjos, racionalūs požiūriai į galimą įvykių raidą.

Romualdo Lukausko suburta, iniciatyvinė rašytojų grupė 1989 m. vasario 23 d. įkūrė Lietuvių PEN centrą, ir šis tų pačių metų gegužės 11 d. kongrese Mastrichte buvo priimtas į Tarptautinį PEN klubą. Tai buvo pirmas Lietuvos rašytojų grupės, o ir apskritai pirmas sovietinėje Lietuvoje organizacinės struktūros išsiveržimas iš Maskvos priežiūros zonos. Rašytojų sąjunga iš šios zonos išsiveržė mėnesiu vėliau gal tik todėl, kad didelės organizacijos didesni ir organizaciniai vargai.

Laikotarpiais, kurių įtampos viršūnės buvo Kovo 11-oji ir Sausio 13-oji, rugpjūčio pučas, LRS valdyba taip koordinavo savo darbą, kad beveik visi LRS nariai vienaip ar kitaip veikė visuomenėje, stiprindami pasitikėjimą kova dėl nepriklausomybės. Slaptu tuometinio LRS pirmininko Vytauto Martinkaus įsakymu, buvo paskirtas galimos pogrindinės LRS vadovas, kuris naujos okupacijos atveju būtų telkęs rašytojus kultūrinei rezistencijai. Tai buvo taškas, galutinis įrodymas, kad senosios rašytojų organizacijos, kuri kaip institucija padėjo sovietiniam režimui skleisti jo ideologiją, nuo 1989 metų nebėra. O yra nauja rašytojų organizacija, kuri kaip institucija įtvirtina demokratiją ir gina tautinius interesus, o jos nariai veikia ir kuria laisva valia, pagal savo įsitikinimus ir sąžinę.

P. Dirgėla, toliau kalbėdamas, pasakė, kad sovietinės praeities inercija pasireiškia taip pat individualiomis savivokomis.

— Blaiviai vertiname kūrybą, — tęsė P. Dirgėla. — Viską, kas gera mūsų literatūroje sukurta sovietiniu laikotarpiu, mes laikome tautos gyvastingumo išraiška, o ne režimo, kaip dar pasakoma, „ypatingo dėmesio" kultūrai pasekme. Geriausi šio laikotarpio kūriniai buvo sukurti kenčiant nuo to „dėmesio", slapstantis nuo jo, rizikuojant duonos kąsniu, neretai sveikata bei fizine laisve.

Kalbėdamas apie ankstesnių mūsų rašytojų organizacijų įtaką P. Dirgėla tęsė:

— Mano galva, mes, rašytojai, istorijos iššūkių vis išbandomi, natūraliai tęsiame prieškarinių vaižgantiškų sambūrių veiklą. Ir ją plėtojame. Sutarčių pagrindu bendradarbiaujame su daugelio Europos šalių pagrindinėmis rašytojų organizacijomis. Nuo 1992 m. esame Europos rašytojų organizacijų konfederacijos — Europos rašytojų kongreso — nariai.

Ar pasiekiame kūrybinių aukštumų, kurių pasiekė mūsų pirmtakai, steigę pirmąsias kūrybines organizacijas prieš 80 ar 70 metų?

Į šį klausimą atsakyčiau taip pat, kaip 1932 metais atsiekė Antanas Vienuolis-Žukauskas beje, Salomėjos Nėries žodžiais: „Kam plėšti nuo medžių lapus, kuomet jie žydi? Ateis ruduo — patys nukris".

Baigdamas savo kalbą P. Dirgėla priminė, kad Vasario mėnesį švęsime 1932 m. vasario 21 d. Kaune įkurtos Lietuvių rašytojų draugijos 70-metį. Gal tuomet bus proga plačiau pakalbėti apie LRS sąsajas su egzode veikiančia Lietuvių rašytojų draugija?

Rašytojų ir žurnalistų sąjungos įkūrimo 80-čio minėjime dalyvavęs ir kalbėjęs Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas pripažino, kad įstatymais reikėtų įteisinti rašytojams ir kitiems kūrėjams socialines garantijas.

Rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinas Sventickas pranešė, kad įsteigtas bendras kasmetinis J. Tumo-Vaižganto prizas už sėkmingą literatūrinės ir žurnalistinės kūrybos derinimą. Pirmasis J. Tumo-Vaižganto prizas iškilmingai buvo įteiktas poetui ir žurnalistui Gintautui Iešmantui, už pogrindinę literatūrinę kūrybą 1980 m. suimtam ir nuteistam 6 metus lagerių ir 5 metus tremties. 1988 m. grįžęs į Lietuvą G. Iešmantas buvo *Lietuvos žinių* redaktoriumi, išrinktas į pirmąjį parlamentą, yra Kovo 11-sios Akto signataras. Išleido keliolika poezijos knygų. Savo kūryboje atgaivino tradicines laisvės, aukos, tiesos, kovos sąvokas, suteikdamas joms moralinio apsisprendimo prasmę.

Minėjimo dalyviai poetui Bernardui Brazdžioniui pasiuntė šiltą sveikinimą jo gimimo 95-ųjų metinių proga. Buvo taip pat į JAV pasiųstas sveikinimas išeivijoje veikiančios Lietuvių žurnalistų organizacijos pirmininkui Kęstučiui Miklui, šiemet minėsiančiam tokią pat sukaktį kaip Vaižganto įkurta Rašytojų ir žurnalistų sąjunga.

Į vieną būrį Rašytojų klube susirinkę rašytojai ir žurnalistai. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

Vieną kartą... Su poetu Bernardu Brazdžioniu tarp žydinčių magnolijų. Iš kairės: Kotryna Jankienė, Jurgis Nakus, B. Brazdžionis, Nijolė Dėdinienė. Jono Dėdino nuotrauka.

Rašytojų sąjungos valdybos pirm. Valentinas Sventickas (kairėje) ir Lietuvos Žurnalistų sąjungos pirm. Rimgaudas Eilunavičius. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

Jonas Dėdinas

Bernardui Brazdžioniui
95-ojo gimtadienio proga

Iš prisiminimų su Bernardu Brazdžioniu

PRIE ŽYDINČIOS MAGNOLIJOS

Įsiterpęs į magnolijos
nulinkusias šakas žiedais iki žemės,
jie išbers šviesą ant veido
švelniau nei veidrodžių salė,
kaip vitraže valdovas aureole
nuostabių kibirkščių, dainuoja
atgimimo himną kvapu
želmenio, vašku ir medum.

PRANAŠO LŪPOMIS

Tavo žodis kaip žaibas beldėsi
vilties į dangaus skliautus
pranašo lūpomis tamsoj —
nevilties iškankintoj tautoj.
Tavo Šiaurės pašvaistė buvo šviesa
poliarine tamsuma nykstančiai
gintaro šaliai. Tu iškėlei žvaigždę
virš Lietuvos nuo sutemų
iki atgimimo, ir švieti ją iškėlęs
sausio 13 didvyriams
ant Antakalnio kapų atminimo.

KULTŪRINIS SUBATVAKARIS BOSTONE

Kviečiame į žemaičių krašto poeto, dramaturgo, operos libretisto ir solisto Stasio Santvaro kultūrinį subatvakarį „Stasiui Santvarui — 100", kuris įvyks š.m. kovo 16 d., 6 val. vakare, Bostono Lietuvių piliečių klubo 3-ojo aukšto salėje (368 W. Broadway, S. Boston, MA).

Vakaro metu galėsite išgirsti R. Keturakio paskaitą, pasiklausyti S. Santvaro eilių, kurias skaitys bostoniškiai: E. Girdauskienė, D. Senutienė ir N. Lingertaitis bei pasižiūrėti A. Kulbio skaidrių.

Negalėdami į tėviškę patys sugrįžti, sugrįžo ir sugrįžta į ją savo darbais...

Subatvakario organizatoriai: ALTS Bostono skyrius ir Užjūrio Lietuva (http://www.užjuriolietuva.net)

D.J.

Jono Vileišio portretas, nutapytas dail. Jono Vaitekūno.

Vileišiai —tautinio atgimimo ąžuolai

2002 m. sausio mėnesio 3 d. sukako 130 metų, kai gimė Jonas Vileišis, įžymus XIX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo veikėjas, lietuvybės gaivintojas, vienas Vasario 16-osios akto signataras, valstybės veikėjas, savivaldybininkas, publicistas, kultūros darbininkas ir mecenatas, laikraščių steigėjas ir redaktorius. Pasvaliečių bendrija Vilniuje ir Pasvalio krašto bendruomenė ir anksto ruošėsi paminėti šią sukaktį. Buvo sudarytas visuomeninis komitetas, kuriam vadovauti pakviesta Vileišio anūkė Dalia Bobelienė. Komitetą sudarė žurnalistų, rašytojų, dailininkų, savivaldos ir švietimo atstovai. Prasmingai ir aktyviai komitete dirbo šviesios atminties monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, vėliau jį pakeitęs Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas Edmundas Paulionis.

Pasvaliečiai, ruošdamiesi minėti įžymaus savo krašto žmogaus gimtadienį, kartu pratęsė ir jo brolio, inžinieriaus Petro Vileišio 150-ųjų metinių paminėjimą. Vilniuje buvo surengtos Pasvalio krašto dailės, tautodailės, fotografijos parodos, įvyko gražus baigiamasis vakaras Vilniuje, Valdovų rūmuose. Dar kartą buvo praeita P. Vileišio keliais, prisiminti jo žygiai ir darbai, vileišiškas susitelkimas to meto Vilniuje, galingos lietuvybės akcijos ir pakartoti kan. Juozo Tumo-Vaižganto padėkos žodžiai: „Ačiū tau, Petrai, už tai, kad pašvietei mums pavyzdžiu, išmintingo, blaivaus, darbštaus tėvynei atsidėjusio piliečio pavyzdžiu!"

Apibendrindamas P. Vileišio paminėjimą Vilniuje Valdovų rūmuose, Kovo 11-osios akto signataras filosofas Romualdas Ozolas kalbėjo: „Petro Vileišio dvasios tipas tik pradedamas apmąstyti. Tačiau tai, atrodo, ir bus ta gyvoji versmė, kuri mus su Petru Vileišiu susies ne tik jo istorinių darbų prisiminimu: juos pagimdžiusi dvasia yra nemirštanti, jeigu tik yra kas su ja kalba. Lietuvos prisikėlimo laikų titaną matau stovintį savo rūmų kiemely. Bronza ar granitu pats laikas jį ne tik pagerbti mūsų laikų Lietuvos sostinei, bet ir priminti mūsų jaunimui: šitas senolis žinojo, ko jūs dar nežinot. Galite klausti jį."

Skambant paskutiniems P. Vileišio pagerbimo akordams, prasmingai buvo pradėti darbai brolių Vileišių atminimui. Joniškėlio G. Petkevičaitės — Bitės vidurinėje mokykloje pradėta steigti Pasvalio krašto švietėjų senųjų fotografijų galeriją, rūpinamasi kaip išleisti Petro ir Jono Vileišių kūrybinį palikimą, įamžinti jų nuopelnus lietuvybei ir tautinei kultūrai. Didelio susidomėjimo sulaukė istoriko Jono Aničo monografija *Petras Vileišis* bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleista knyga *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Petras Vileišis*.

Jono Vileišio sukakties paminėjimas prasidėjo moksline konferencija. Ją įžanginiu žodžiu pradėjo visuomeninio komiteto pirmininkė Dalia Bobelienė. Štai ką ji pasakė:

— Jonas Vileišis — tai žymus lietuvių tautinio atgimimo veikėjas, lietuvybės Vilniuje gaivintojas, Vasario 16-osios Akto vienas iš kūrėjų ir signataras. Besirūpindamas atgimstančios tautos ir valstybės reikalais, dirbo vidaus reikalų ir finansų ministru, rūpinosi tarptautiniu Lietuvos valstybės nepriklausomybės pripažinimu, atstovavo Lietuvą Amerikoje, ilgus metus dirbo Kauno burmistru, pakėlė miestą iki europinio lygio. Plačiai žinomi jo kaip leidėjo, publicisto, kultūros veikėjo ir mecenato nuopelnai mūsų kraštui.

J. Vileišis, kartu su bendraminčiais, besirūpinančiais tautine kultūrine veikla, įsijungė į įvairių kultūros, mokslo, meno draugijų darbą, tęsė teisės, politinės ekonomikos ir socialinių mokslų studijas, išleido pirmąjį: *Lietuvos ūkininko* savaitraščio numerį, redagavo *Vilniaus žinias*, vėliau *Lietuvos žinias*, parašė pirmąją istorinę Vilniaus lietuvių tautinės kultūrinės veiklos apžvalgą.

J. Vileišis Lietuvos ateitį matė pasaulio demokratijoje, visą gyvenimą darbavosi, skiepijo visų širdyse „karštą norą nešti mūsų kraštui, mūsų atbudusiai tėvynei tą šviesą, kurią skaitome jai naudingiausia". Todėl jam rūpėjo suvienyti visus tuos, „kurie kovojo už žmogaus teisę kuo plačiausiai pasireikšti visuomenės gyvenime, už jo laisvę ir gerovę".

Kaip asmenybė, turinti vidinę sielos autonomiją, J. Vileišis aukštai vertino atsakomybę, demokratinius principus. Laisvė J. Vileišiui tapatinosi su kasdieniu gyvenimu, kasdieniais žmonių santykiais.

J. Vileišio darbai visuomenės labui, kultūros, mokslo, savivaldos baruose buvo ir išlieka kaip principinis reikalavimas patriotinei veiklai: „ypač brangūs visi tie apsireiškimai, kuriuose dalyvauja visa tauta", — sakydavo jis. Vienintelis atgimusios tautos sėkmingos raidos kelias — tai „aiškus laikymasis visame kame parlamentarizmo dėsnių, būtent, laikymasis demokratizmo pagrindų". Todėl taip karštai jis ragino užimti tvirtas valstybės ir kultūros kūrimo pozicijas, ugdyti visuomenės pasitikėjimą: „Jeigu jau mes apsisprendėme būti nepriklausoma valstybe, jeigu jau mes, kaip tauta, esame tą žodį tvirtai pasakę, tai to ir gana. Čia jau nebėra ko į kitus žiūrėti — kaip tarta, taip ir turi būti".

Kaip teisininkas, tautinės kultūrinės brolio Petro veiklos bendražygis, Lietuvos Tarybos narys, jis siekė humanizuoti politinius procesus, įgyvendinti svarbiausias demokratijos sąlygas.

Pagrindinės idėjos, kurios nušvietė J. Vileišio kelią, buvo tautiškumas, demokratija, humanizmas. Tai lėmė dvasinę jo asmenybės jėgą, grožį, istorinį jo darbų reikšmingumą.

Su didžia viltimi ir tikėjimu, tarytum žvelgdamas nuo metų kalvos, J. Vileišis galėjo pasakyti: „Aš patsai ir mano amžiaus žmonės galime jaustis be galo laimingi, kad mums teko pragyventi tie ilgi pasikeitimo etapai, po kurių iš užmaršties, pavergtos ir niekinamos tautos išaugome sau žmonėmis su drąsia pretenzija reikštis šiame pasaulyje ir tarti lygiai su kitais savo žodį, kaip laisvi su laisvaisiais. Ir mes judinome žemę!"

Konferencijos pranešimuose, kuriuos skaitė žinomi Lietuvos mokslininkai, tarytum atsivėrė savita ir gaivi versmė, maitinanti savo tyrumu gyvenimo upę.

Iškilmingi sukakties paminėjimai vyko Vilniuje, Kaune, Pasvalyje, Panevėžyje. Šie minėjimai turėjo ir savo svarbiausią valandą šv. Mišias Vilniaus garbingoj šventovėj — Šv. Mikalojaus bažnyčioj, kurių metu dar kartą su dėkingumu, tikėjimu, šviesia viltimi buvo atsigręžta į Pasvalio krašto Medinių sodžiaus augintinius Petrą, Joną ir Antaną Vileišius.

Čia, šalia Vytauto Didžiojo biusto, atidengta atminimo lenta su brolių Vileišių bareljefais ir marmure iškaltais žodžiais: „Didiesiems lietuviškos dvasios ir tautinės kultūros kėlėjams — dėkinga Lietuva". Atminimo lentos autorius — skulptorius Algirdas Bosas, mecenatai — išeivijoje gyvenusios Vileišių artimųjų Devenių ir Bobelių šeimos.

Jono Vileišio paminėjimuose dalyvavo iš JAV atvykusi jo duktė Rita Bagdonienė, gražiai prisimindama savo tėvą, paprastą, švelnų, teisingą, pasiaukojantį žmonėms ir tėvynei. Tai buvo tauriausios akimirkos, graudokos, bet skaidrios, pripildytos meilės ir išminties.

Mykolas Karčiauskas

Koplytstulpis Vileišių gimtajame Medinių kaime, Pasvalio rajone.
Vido Dulkės nuotrauka.

Į paminėjimą atvykusi Jono Vileišio duktė Rita Bagdonienė (iš dešinės) su Jono Vileišio anūkėmis — Dalia Bobeliene, Reda Tursaite ir Gediminu Tursa.
Vido Dulkės nuotrauka

Marija Gimbutienė: prakalbinusi senąsias deives

Marija Gimbutienė (1921-1994) yra viena iš nedaugelio mūsų išeivijos šviesuolių, kurie, atsidūrę kitoje kultūroje, savo darbais bei atradimais praturtino tiek pasaulinį, tiek ir savo tėvynės Lietuvos mokslą.

Dr. Marija Gimbutienė

Visą šios garsiosios archeologės, istorikės, senosios Europos tyrinėtojos mokslinę veiklą galime suskirstyti į tris laikotarpius. Pirmasis, apimantis 1942-1960 m., skirtas Lietuvos priešistorei — senosios lietuvių ir baltų kultūros tyrinėjimams.

Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų auklėtinė Marija Alseikaitė-Gimbutienė, dar savo diplominiame darbe pagal kapų tipus išskyrė iki šiol laikomus pamatiniais priešistorinės Lietuvos regionus ir juos susiejo su įvairiais jau rašytiniuose šaltiniuose minimais etnosais: kuršiais, žiemgaliais, žemaičiais, jotvingiais-sūduviais ir lietuviais. Todėl ir disertacijos daktaro laipsniui gauti Tiubingeno universitete tema „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais nebuvo atsitiktinė jos moksliniame kelyje.

Tuo laiku pasirodė dar dvi jos monografijos *Senasis simbolizmas Lietuvių liaudies mene* (anglų k. 1958) bei *Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga* (lietuvių k., 1958). Šį tyrinėjimų tarpsnį apvainikavo knygą anglų kalba *Baltai* (1963), ne kartą versta į daugelį pasaulio kalbų.

Daugybę apibendrinamų straipsnių ta pačia tematika autorė paskelbė *Lietuvių enciklopedijoje (lietuvių k.)* ir *Enclopedia Lituanica* (anglų k.). Prie šios tematikos autorė grįždavo įvairiais savo mokslinės biografijos periodais. Lietuvių ir baltų archeologija užėmė deramą vietą šeštajame ir septintajame dešimtmetyje ir visai Europai bei Rytų Europos archeologijai skirtose monografijose.

Antrąjį ryškų tarpsnį (1960-1973) Marijos Gimbutienės mokslinės veiklos kelyje įžvelgčiau posūkyje į indoeuropistikos, indoeuropiečių archeologijos, akmens amžiaus problematiką. Pamažu suformulavusi Europos kultūros transformacijos teoriją, įsiveržus čia indoeuropiečių gentims (vadin. Kurganų kultūros žmonėms) 4500-2500 pr. Kr. laikotarpiu.

Šį kultūrinės transformacijos periodą tyrinėtoja laiko sinonimišku reiškiniu Europos indoeuropizacijos procesui. Mokslininkės nuomone, archeologinė, mitologinė ir lingvistinė medžiaga leidžia kalbėti apie patriachalinės ir socialinės struktūros pergalę prieš Senosios Europos matriarchatinę kultūrą. Tą laikotarpį (4500-2500 pr. Kr.) autorė laiko dramatinių pasikeitimų Europoje tarpsniu: radikaliai keitėsi ne tik socialinė visuomenės struktūra — iš matriachatinės į patriachalinę socialinę struktūrą, bet labai žymūs pokyčiai religijoje, pereinat iš moteriškų dievybių religijos į karo dievų garbinimą. Ta transformacija iš pagrindų pakeitė valdymo struktūrą, gyvenvietes, architektūrą, dailę, simboliką. Kartu tai buvo ypatingai svarbi lingvistinė Europos transformacija — indoeuropietiškai kalbančių gyventojų skverbimąsis į ne indoeuropietiškas Europos erdves. Vakarų Europos civilizacija be gilių šios epochos studijų būtų nesuprantama, kaip nesuprantamas būtų ir baltų susidarymo procesas didžiuosiuose Šiaurės ir Rytų Europos plotuose.

To laikotarpio monografijose (1965, 1971) ir svarbiausiuose leidiniuose ima vyrauti Rytų ir Centrinės Europos, Ukrainos ir Rusijos stepių akmens bei žalvario amžiaus, kurganų kultūros, indoeuropiečių protėvynės tematika.

1973 m. prasideda trečias ir pats vaisingiausias M. Gimbutienės mokslinės veiklos laikotarpis, kuriame ima vyrauti Senosios Europos kultūros tyrinėjimai ir naujos išvados.

Posūkį į šį tarpsnį sąlygojo, ypač gerai nuo 1965 m. pradėti ir 16 metų tęsti, jos archeologinių tyrinėjimų Pietrytių Europoje ir tų tyrinėjimų medžiagų pagrindu parašyti veikalai (pvz., *Neolithic Macedonia*... 1976), o ypač trys veikalai senosios Europos civilizacijos, klestėjusios Pietų Europoje tarp 7000-3500 pr. Kr. aspektams, įvedusiems Senosios Europos civilizacijos terminą į Europos ir Amerikos archeologinę literatūrą. Šie tyrinėjimai M. Gimbutienę išgarsino, kaip Senosios Europos archeologijos, mitologijos, simbolikos ir dailės žymią tyrinėtoją. 1974 metais pasirodė jos knyga *Senosios Europos deivės ir dievai* (7000-3500 m.) pr. Kr. mitai, legendos ir kulto įvaizdžiai).

Šis veikalas skirtas neolito religijai, kuri tyrinėtojai atrodė dar nebaigta ir iš šios knygos tarsi išplaukė antroji knyga *Deivės kalba (The Language of the Goddess)* (1989 m.), skirta neolito religijos simbolių interpretacijai. Didžiausia šios serijos knyga, kurią, kaip teigė autorė, ji rašė 30 metų, buvo iš esmės sintezė to, ką autorė žinojo apie Europos „Neolito kultūrą nuo 7 iki 3-iojo tūkst. pr. Kr. Šių knygų sintezė lietuvių kalba pasirodė 1996 metais.

Nors šiose monografijose kiek ir pasukta idealios Europos proistorijos vizijos link, tačiau nuo žymių Oxford, Cambridge ar kitų Europos universitetų profesorių knygų jos skiriasi visų pirma tuo, kad jose Europa nesibaigia ties vakarinėmis Lenkijos sienomis. Veikale Pietryčių, Šiaurės vakarų ir Rytų Europos medžiaga pristatyta kvalifikuotai, proporcingai Vakarų Europos medžiagai, kad net gausi šio laikotarpio Pabaltijo medžiaga užima deramą vietą. Tai lemia autorės erudicija, gerokai besiskirianti nuo kitų panašias knygas rašančių dabar net Europos Sąjungos užsakymu — jiems net didžiosios rytų Europos slavų kalbos tebėra sunkiai įkandamos, o jau ką kalbėti apie literatūrą kuria nors baltų ar finougrų kalba.

Po šių monografijų pasirodymų iš jau sunkiai sergančios autorės sunku buvo ko nors dar tikėtis, tačiau 1999 m., jau praėjus keliems metams po M. Gimbutienės mirties pasirodė nauja simboliškų pavadinimu knyga *Gyvosios deivės*. Ji buvo rengiama jau paskutiniais metais prieš autorės mirtį, o spaudai ją baigė rengti M. Gimbutienės doktorantė, Miriam Robbin Dexter. Ji kiekvieno skyriaus gale pateikė pasiškinimus, papildymus, o taip pat jau po autorės mirties pasirodžiusią literatūrą ir naujus radinius.

(Nukelta į 4 psl.)

Leidiniai

Tautodailė — unikali etninės kultūros sritis

Tautodailė, tai, ką seniau vadindavome liaudies menu, šiandien mūsuose plečiasi, nepaisant įvairių įstatyminių apribojimų, siejant su kiekvieno užsiimančio kokia nors amatų sritimi nepelnytai priskyrimu verslininkų kategorijai. Šia prasme eilinio tautodailės kūrėjo socialinė padėtis kartais dargi sunkesnė negu yra buvusi praeityje — jis neturi teisės laisvai įgyvendinti savo kūrybos, negauna pensijos.

Šie ir kiti Lietuvos tautodailininkus liečiantys klausimai nagrinėjami iš spaudos išėjusiame Šiaulių kraštui skirtame *Tautodailės metraštyje*, 2001, Nr. 6. Kadangi leidinys skirtas išimtinai Šiaulių ir viso Šiaulių krašto (o jis apibrėžtas pridėtame žemėlapyje) tautodailininkams, jo puslapiuose pagerbti žymieji šio krašto juvelyrai, tekstilininkai, keramikai, tapytojai, pynėjai, medžio drožėjai, akmens tašytojai, kalviai. Duodamos trumpos (netgi pernelyg trumpos!) kiekvieno jų biografijos, kūrinių pavyzdžiai. Visa tai liudija jų kūrybos žanrų ir stilistikos bei tematikos įvairovę.

Leidinyje taip pat skelbiama 2000 m. ir 2001 m. pirmąjį pusmetį vykusių Lietuvos tautodailininkų sąjungos organizuotų respublikinių bei atskirai Žemaitijos, Šiaulių, Telšių ir Dzūkijos skyrių bei Vilniaus, Kauno, Panevėžio bendrijų įvairiausių renginių suvestinė. Visa tai rodo, kad tautodailininkai yra neatskiriama lietuvių etninės kultūros puoselėtojų dalis, besiremiantys tos kultūros paveldu, ieškantys naujų jos formų, žadinantys visuomenės tautinę savimonę.

Leidinyje yra keletas tiek tautodailės problemas, jos plėtrą respublikoje, tiek ir mūsų etnokultūros padėtį, jos reikšmę šiuolaikinei visuomenei ir tautos ateičiai bei kitus kultūros klausimus nagrinėjančių straipsnių. Tarp jų itin reikšmingas yra Jono Rudzinsko, LTS pirmininko, LTS IX suvažiavime skaitytas pranešimas „Tautodailės barų apžvalga". Tautodailininkų sąjunga, pasirodo, yra viena didžiausių kūrybinių organizacijų Lietuvoje ir atlieka ryškų darbą, nors šiai kultūros sričiai ir nėra valdžios sferose skiriama pakankamai dėmesio: iki šiolei nėra teisinių aktų, apibrėžiančių menininko statusą, tautodailė ir etninė kultūra ignoruojama bendrojo lavinimo mokyklose ir kt. Esamų problemų ratą liudija ir leidinyje spausdinama LTS IX suvažiavimo rezoliucija.

Prof. habil. dr. Vytenis Rimkus straipsnyje „Tautodailė Šiauliuose ir Šiaulių apylinkėse" detaliai aptaria organizuojamas parodas, kitus renginius bei naujovių integraciją atskirose liaudies meno srityse. Autoriaus nuomone, „jau nebeliko skiriamosios ribos tarp kaimietiškojo ir miestietiškojo folkloro, tarp primityviosios, meistriškosios ir profesionaliosios raiškos, tarp tradicinių formų ir naujovių paieškos". Pateikiama nemaža kritiškų minčių dėl kai kurių kūrėjų orientavimosi vien į rinką ir todėl atsirandančios kūrybinės monotonijos. Straipsnis verčia tautodailininkus susimąstyti.

Doc. dr. Rimanto Astrausko straipsnyje „Pamąstymai apie liaudies kultūrą III tūkstantmetyje" rašoma apie Etninės kultūros globos tarybos draugę su LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetu bei tarptautine liaudies meno organizacija 2001 m. birželio 6-10 d. Seimo rūmuose pravestos tarptautinės konferencijos darbą, apžvelgiami visi pranešimai (dalyvavę 14 šalių atstovai jų padarė net 30), juose keltos mintys, ypač pabrėžiant būtinumą išsaugoti etninės kultūros dvasinį paveldą, puoselėti jos gyvąją tradiciją šiandieninėje visuomenėje, sustiprinti jos pažinimo sklaidą švietimo sistemoje. Pateikiama ir konferencijos priimta rezoliucija.

Įdomus, gausiai iliustruotas Šiaulių „Aušros" muziejaus darbuotojos Birutės Salatkienės straipsnis „Senovinis lietuvių kostiumas — šių dienų aktualija". Jame keliamas klausimas apie galimybę, remiantis gausiais archeologiniais radiniais, atkurti lietuvių turėtą tautinį kostiumą su gausiais galvos, kaklo, rankų, krūtinės papuošalais. Toks kostiumas jau demonstruojamas Kernavėje vykstančių Gyvosios archeologijos dienų švenčių metu. Autorė daro išvadą, kad „etnokultūros tyrinėjimas, atgaivinimas ir rėmimas šiuo metu įgauna dar vieną naują — gyvosios archeologijos kryptį, į kurią galėtų įsijungti ir tautodailininkai".

Nemažas yra dr. Vytauto Tumėno straipsnis „Aukštaitijos pintinės ir vytinės juostos", kuriame apžvelgiama šio seniausio audimo būdo technika, rašto išgavimo būdai, mėgstamosios juostų spalvos, jų kutų sunėrimo būdai, pateikiama daug tokių juostų pavyzdžių iš įvairių Lietuvos vietų ir muziejų fondų.

Marija Kuodienė savo nedideliame straipsnyje aptaria vieno žymiausių Žemaitijos dievdirbių — Prano Permino asmenybę ir jo kūrybą bei išlikusį kūrybinį palikimą.

Visa tai rodo, kad *Tautodailės metraštis* yra iš tikrųjų unikalus leidinys, aprėpiantis savo dėmesiu įvairius lietuvių etninės kultūros raidos, jos tolesnio vystymosi, taip pat ir būtino pažinimo klausimus. Juo labiau sveikintinas toks leidinys, nes jis pateikia ir visos skelbiamos medžiagos gana plačias santraukas anglų kalba, taigi mūsų kultūrą, jos problemas pristato Europai ir pasauliui. Originalus šis leidinys ir tuo, kad mūsų kultūrą stengiasi parodyti per atskirus Respublikos regionus, taigi išryškina jos etnografinius sritinius savitumus.

Labai puiki leidinio spaudos kokybė: jį sudaro 72 puslapiai gana didelio formato, kreidinis popierius, gausu spalvotų iliustracijų, viršelį puošia patrauklus, E. Adomaitienės sukurtas, Užgavėnių karnavalo kaime vaizdas.

Ačiū Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui bei kitiems šio leidinio rėmėjams. Geriausios kloties *Metraščio* leidėjams ir visiems Respublikos tautodailininkams! Lauksime naujų šio puikaus leidinio numerių.

Redakcijos adresas: Stiklių g. 17, 2001 Vilnius, tel. ir faksas 22-05-64.

Prof. habil. dr.
Angelė Vyšniauskaitė

Šiaulių krašto tautodailininkai 35-osios tautodailės parodos atidarymo metu Šiaulių Dailės galerijoje.

Dievdirbys Pranas Perminas.

Šiauliečiai Kernavės gyvosios archeologijos dienose 2000 m.

Žodžiai, pražydę paparčio žiedu

2001 m. rudenį „Aidų" leidykla išleido žymaus lietuvių poeto Kazio Bradūno eilėraščių dvitomį, kuris yra paties poeto pavadintas *Sutelktine*. Šios knygos sudarytojas yra pats poetas. Į ją yra sutelkti visi leisti poeto rinkiniai (jis yra išleidęs 17 poezijos rinkinių, parašytų per šešiasdešimt metų). Dvitomyje — neprieklausomos Lietuvos periodikoje spausdinti, taip pat naujausieji, neįėję į rinkinius eilėraščiai. Taigi K. Bradūno kūrybos tyrinėtojai ir gerbėjai turi puikią galimybę dviejose stambiose knygose rasti visą gausią poeto kūrybą. Eilėraščių tekstuose jis nėra daręs esminių taisymų ir pakeitimų.

Eilėraščių rinkiniai yra pateikiami chronologine tvarka, tyrinėtojo darbą palengvina ar skaitytojui pagelbėja kiekvienos dalies pabaigoje esanti eilėraščių rodyklė. Antrąją „Sutelktinės" dalį arba tomą baigia išsamus Viktorijos Skrupskelytės straipsnis apie Bradūno poeziją, kuriame giliai ir originaliai analizuojama poeto kūryba. Tyrinėtoja yra rašiusi monografinį straipsnį apie Kazį Bradūną *Egzodo literatūros istorijoje 1945-1990*. Abu šie tekstai apie K. Bradūno poeziją yra analitinio pobūdžio, juose nesustojama ties viena kuria nors knyga, viena kūrybos tema ar aspektu. V. Skrupskelytė nuosekliai stebi poeto kūrybos raidą, analizuoja, kaip kinta poeto įvaizdžių sistema pasitraukus iš Lietuvos, kuo originali poeto kūrybos samprata, egzodo interpretacija. Didelį dėmesį kritikė skiria Bradūnui, kaip žemininkų kartos poetui, jo santykiui su žeme, tautosakiniam mitologiniam jo kūrybos klodui, poetinio žodžio sampratai. Nei Lietuvoje, nei išeivijoje į K. Bradūno kūrybą nebuvo taip visapusiškai ir giliai pažvelgta.

Dar būtina pastebėti, kad „Aidų" leidyklos išleista *Sutelktinė* pasižymi ypač gera poligrafine kokybe ir išvaizda. Iš tiesų, tai puiki dovana K. Bradūno kūrybos gerbėjams, kurių būrys gausus tiek šiapus, tiek ir anapus Atlanto, artėjančio poeto 85-erių metų sukaktuvių proga.

K. Bradūno kūrybos kelias prasidėjo Lietuvoje: pirmieji eilėraščiai skelbti *Ateityje*, *Židinyje*, *Naujojoje Romuvoje*. Vokiečių okupacijos metais Lietuvoje išleisti du nedideli poezijos rinkiniai *Pėdos arimuos* ir *Vilniaus varpai*. Jau šiuose rinkiniuose poetas pradeda dažnai vartoti žemės motyvą, su juo susijusią simboliką. Šio laikotarpio K. Bradūno „poezija siejama su žeme bei žemės jėga, poetas — su žemės jėga, poetas — su žemės misterijų dalyviu, bet ne jų stebėtoju, ne gamtovaizdžių tapytoju" (V. Skrupskelytė).

Karo pabaigoje K. Bradūnas su šeima pasitraukė iš Lietuvos. Vokietijos DP stovyklų laikotarpis jam buvo itin kūrybingas. Šiuo metu poetas išleido keturias poezijos knygas. Poeto mintys persipynę su namų praradimo nostalgija: atsiminimas nuspalvintas tautosakine stilizacija. Pabrėžiamas mistinis ryšys su žeme: žemė pakylėjama iki simbolio, poetas savo kūryba tarsi atnašauja auką gimtajai žemei. Tiek ankstyvieji, tiek ir vėlyvieji, dažniausiai pastaruoju dešimtmečiu rašyti poeto eilėraščiai, yra trumpi, juos sudaro vienas arba du posmeliai, juose vartoja minimalias meninės raiškos priemones, koncentruodamas dėmesį į žodžio semantiką, nutylėjimą, eilėraštį baigdamas klausimu ar daugtaškiu.

Visi tyrinėtojai ir literatūros istorikai, kurie yra rašę apie K. Bradūno kūrybą, recenzavę jo poezijos rinkinius, yra ne kartą pastebėję, kad K. Bradūnas yra pats „žemiškiausias" savo kartos, žemininkų kartos poetų. Tai agrarinės pasaulėjautos kūrėjas, žemės motyvai itin dažni jo kūryboje, atsiradę dar Lietuvoje rašytuose eilėraščiuose. Bradūno kūryboje mes susiduriame su agrarine žemės samprata, su gimtosios Lietuvos vietovaizdžiais. Nesvarbu, kur poetas bebūtų, Amerikos ar Italijos gamtovaizdis ar architektūra nublanksta. Svetimoje aplinkoje, garsiuosiuose muziejuose klausiama: „Kur nueisiu, kur sustosiu, kur pradingsiu, / jei po kojų Lietuvos nėra?.." Bradūnas nėra tik unikalų gamtovaizdį vaizduojantis, aprašinėjantis poetas. Jo poetinė vaizduotė kupina išgyvenimo ir įsijautimo.

Atskirą temą K. Bradūno kūryboje užima istorinė, kultūrinė ir religinė tematika. Rinkiniuose *Pokalbiai su kalnu*, *Sonatos ir fugos*, *Donelaičio kapas*, *Susitikimai su Čiurlioniu* permąstoma istorija, atsiskleidžia betarpiškas, dažnai intymiai individualus autoriaus santykis su istorinėmis ar kultūrinėmis asmenybėmis. Į K. Donelaitį poetas kreipiasi kaip į savo kaimyną, žemietį. K. Bradūno kūryboje ypatingai susikryžiuoja pagoniškoji ir krikščioniškoji samprata, tautosakinė ir bendrakultūrinė stilistika, tačiau visa tai dera poeto kūryboje, formuoja kalbėjimo individualumą. K. Bradūno eilėraštis „Susitikimas Kiršuos" pradedamas: „Susitiko Dievas ir Dievulis / Kryžkelėje vidury Kiršų". Poetas savo eilėraštyje prisijaukina ir kalbina lietuviškosios kultūros reliktus.

Pastarųjų metų Bradūno eilėraščiai koncentruojasi ties pagrindinėmis sąvokomis, klausimais, į kuriuos poetas vis dar ieško atsakymo: Poezija, Kūryba, Žodis, Dievas. Poeto kalbėjimas minimalus, bet ieškantis ir randantis vieną iš atsakymo variantų:

Tik reikia persodint
Žodį gimton kalbon.
Bet taip,
Kad pražydėtų
Tikru paparčio žiedu —
Poezija.

Kazio Bradūno poezija nuolat moko savo skaitytoją atrasti paparčio žiedą ten, kur mažiausiai tikimės jį rasti.

Dr. Dalia Kuizinienė
Lietuvių išeivijos instituto mokslinė darbuotoja

Poetas Kazys Bradūnas autografuoja savo naujausią poezijos rinkinį. Autografo laukia (iš kairės): prozininkas Vytautas Martinkus, poetas Marcelijus Martinaitis, „Sąjūdžio" kanklininkas Antanas Bujokas. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

Padėkos ir pagarbos vardan...

Jau pradėjus nerimauti, pagaliau, sausio antroje pusėje savo skaitytojus pasiekė, Šiaurės Amerikos Lietuvių muzikų sąjungos leidžiamas, 2001-miems metams skirtas, žurnalo *Muzikos žinios* Nr. 252.

Maloni savijauta pagauna, sklaidant laukto žurnalo puslapius. Taip ir nepajunti, kada padėkos ir pagarbos vardan, palinksta galva, tiek daug pastangų ir triūso paaukojusiems, žurnalo redaktoriams Kaziui Skaisgiriui ir Stasiui Sližiui.

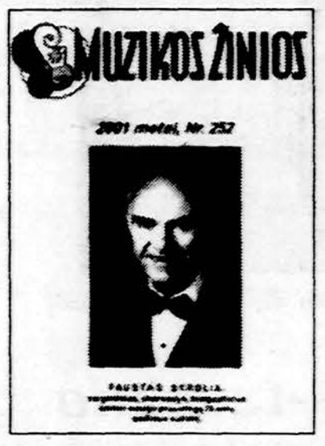

Atskleidus žurnalo viršelį, papuoštą muz. Fausto Strolios nuotrauka, pirmajame puslapyje LMA docentė, dr. Ramunė Kryžauskienė aptaria Hamburgo aukštosios muzikos ir teatro meno mokyklos profesorės, pianistės, muzikologės, knygų autorės Ramintos Lampsatytės muzikinę veiklą. Ji netoli Hamburgo turinti savo koncertų salę bei meno galeriją kurioje: „Jos pakviestiems atlikėjams čia sudaroma galimybė gyventi ir koncertuoti, o dailininkams — rengti savo parodas bei parduoti kūrinius be procentų".

Savo straipsnį dr. Danutė Petrauskaitė, pavadinusi „Jis padarė epochą šviesesnę ir geresnę", paskyrė Juozo Žilevičiaus 110-tai gimimo sukakčiai prisiminti.

(Nukelta į 4 psl.)

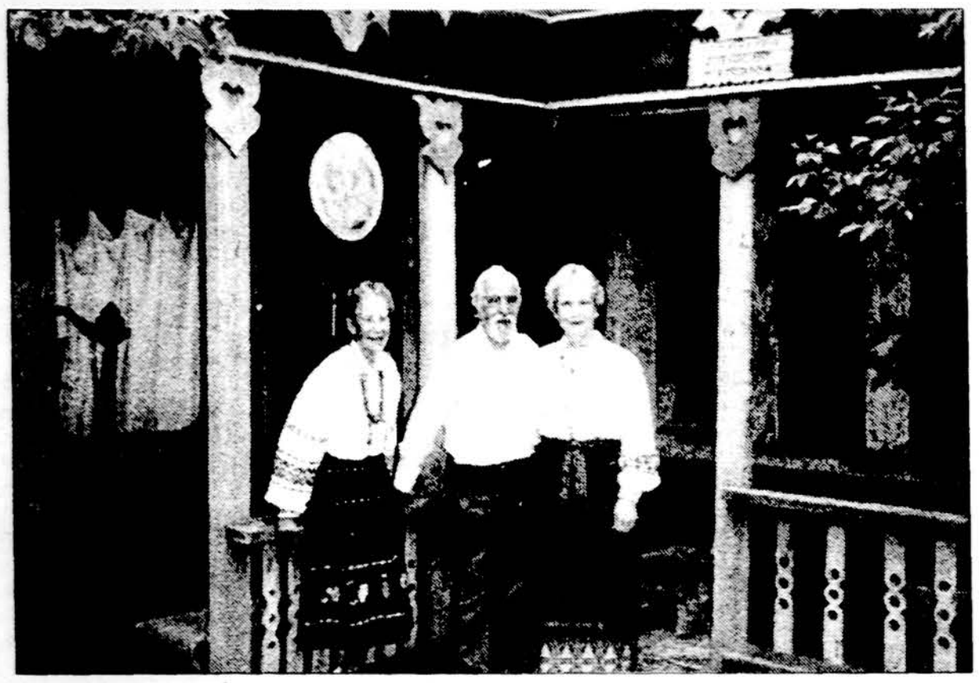

Tamošaičių sodyboje, Kingston, Ont., 1988 m. Iš kairės: Anastazija Mažeikaitė-Tamošaitienė, Antanas Tamošaitis, Aldona Mažeikaitė-Veselkienė.

Anastazija Tamošaitienė 1984. m.

Liaudies tradicijas puoselėjanti knyga

Lietuvą pasiekė graži knyga iš Kanados — *Lietuvių tautodailės institutas išeivijoje* (redagavo Nora Kulpavičienė, Toronto, 2000). Knyga skirta kone tris dešimtmečius išeivijoje veikiančiam mokslo, meno ir kultūros centrui, puoselėjančiam lietuvių liaudies meno tradicijas. Ne kiekvienas Lietuvoje žino, kad Lietuvių tautodailės institutas išeivijoje įkurtas 1977 m. nepriklausomoje Lietuvoje pagarsėjusios tekstilininkės Anastazijos Mažeikaitės-Tamošaitienės iniciatyva. Steigiamasis susirinkimas įvyko Antano ir Anastazijos Tamošaičių sodyboje Ontario provincijoje, prie Kingston, Šv. Lauryno (St. Lawrence) upės pakrantėje, netoli Gananoque Tūkstančio salų vietovės. Čia, A. ir A. Tamošaičių sodyboje, ilgus metus telkėsi instituto veikla. Buvo numatyta, kad ši institucija propaguos lietuvių liaudies tradicijas išeivijoje, koordinuos dailiųjų dirbinių kūrėjų veiklą, organizuos dailininkų kursus, rengs parodas, leis knygas, iškeliančias lietuvių liaudies meno savitumo vertę.

Per trejetą veiklos dešimtmečių Lietuvių tautodailės institutas nuveikė išties nemažai. A. ir A. Tamošaičių sodyboje vasaros metu vykdavo įvairių amatų kursai ir seminarai (jie buvo organizuojami ir kitose vietovėse, kuriose įsteigti Instituto skyriai), tautodailininkų susibūrimai, buvo organizuojamos dailės parodos, leidžiamos knygos. Plačiai išeivijoje ir tėvynėje pagarsėjusios A. ir A. Tamošaičių monografijos *Lithuanian National Costume* (1979) *Lithuanian Sasches* (1988) bei A. Tamošaičio *Lithuanian Easter Eggs* (1982) — Lietuvių tautodailės instituto leidiniai.

Pavartykime knygą — kaip Lietuvių tautodailės institutą pristato jam skirtas leidinys. Tarpukario fotografijomis iliustruotą įvadinį straipsnį parašė gerai dar iš prieškario laikų žinomas dailininkas ir kultūros veikėjas Antanas Tamošaitis. Pirmiesiems Instituto žingsniams nušviesti skirta publikuota Anastazijos Tamošaitienės kalba, pasakyta Lietuvių tautodailės steigimo proga. Platesnį lietuvių liaudies tyrinėjimo kontekstą pateikia leidinio redaktorė Nora Kulpavičienė skyriuje „Tautodailės keliais". Kita knygos dalis sudaryta iš gausiai iliustruotų straipsnių, skirtų instituto istorijai ir veiklai (Aldonos Mažeikaitės-Veselkienės skyrius „Lietuvių Tautodailės Instituto įkūrimas ir veikla", nušviečianti šio centro padalinių istoriją (Saulė Šatienė „Atsigrįžus į praeitį", Genovaitė Maciūnienė „Ten, kur staklelės dūzgė... — mano kelias tautodailėn", Danutė Toliušytė-Bendikienė „Chicagos skyriaus veiklos apžvalga") ar tiesiog fiksuojanti tautodailininkų veiklą Amerikoje (Lilės Nakrošienės, Lilės Milukienės, Elvyros Vodopalienės, Jadvygos Reginienės, Birutės Vaitkūnaitės-Nagienės parašyti skyriai) bei Didžiojoje Britanijoje (Gilmos Zinkuvienės ir Rūtos Popikienės „Lietuvių tautodailė Didžiojoje Britanijoje"). Į leidinį įtraukta ir muzikinei veiklai skirtas skyrelis (Bronius V. Krokys „Daina ir tautodailė").

Vertingą Lietuvių tautodailės instituto veiklą atspindinti dokumentinė medžiaga. Apžvelgiama Lietuvių tautodailės instituto centro veikla nuo 1977 iki 1999 metų. Iš apžvalgos sužinome svarbiausius švietėjiškos veiklos faktus: dažnus kursus, seminarus, paskaitas, pokalbius įvairaus amžiaus ir polinkių lietuvaičių tarpe, tautodailės ir profesionaliosios dailės parodas, konkursus, leidinių pristatymą ir reikšmingų įvykių, sukaktuvių paminėjimą. Knygą papildo Lietuvių tautodailės instituto narių sąrašas, centro pastangomis išleistų knygų, parodų katalogų, archyvinę ir informacinę reikšmę turinčių vaizdajuosčių ir skaidrių pristatymas. Kruopščiai surinkta instituto veiklą užfiksavusi bibliografija.

Apibendrinant galima pasakyti, kad knyga *Lietuvių tautodailės institutas išeivijoje* praplečia mūsų akiratį apie užjūryje keletą pastarųjų dešimtmečių plėtojamą lietuvybės veiklą. Negali nesižavėti tautiečių entuziazmu ginti tautinę savastį svetimoje dirvoje, jų siekiu išlaikyti nacionalines vertybes ir lietuviškus papročius. Pagarbos vertas toli nuo tėvynės gyvenančiųjų tvirtas pasiryžimas saugoti ir tirti palikimą, jo pagrindu kurti šiuolaikiškus dirbinius. Džiugu, kad net kelių kartų išeivių neapleido tautinis idealizmas, trykštantis iš jų darbų, sodybų pavadinimų, rankų darbo kūrinių. Atrodo, jokių ypatingų pastangų (investicijų, gerai apmokamų valdininkų būrio) nereikėjo, kad būtų išvystyta tokia plačiašakė meninė ir kultūrinė veikla. Aišku ir tai, kad knyga *Lietuvių tautodailės institutas išeivijoje* jų tėvynainiams Lietuvoje svarbi kaip išeivių veiklos dokumentinis faktas, sudarantis prielaidas tyrinėti užjūrio lietuvių veiklą istoriniu, kultūrologiniu, sociologiniu ir kitokiais požiūriais.

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė
Kultūros ir meno instituto mokslinė bendradarbė

PRISTATYTA NAUJA KNYGA

Sausio 10 d. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos galerijoje „Antrasis aukštas" panevėžiečiams buvo pristatyta nauja dr. Aldonos Vasiliauskienės knyga apie prof. Praną Dovydaitį *Akmenuotas patrioto kelias*. Renginyje dalyvavo vysk. J. Preikšas, kan. Dr. Antanaitis, akad. Z. Zinkevičius, human. m. dr. J. Banionis, dr. S. Gaižiūnas, miesto ir apskrities valdžios atstovai.

Sveikinimo žodį taręs, vysk. J. Preikšas pasidžiaugė, kad ši knyga jaunajai kartai suteikia galimybę plačiau susipažinti su prof. Prano Dovydaičio gyvenimu ir veikla. Knygos autorė dr. A. Vasiliauskienė pasakojo, kaip ji „atradusi" prof. P. Dovydaitį, dėkojo šviesaus atminimo kun. dr. A. Liuimai, skatinusiam ją rašyti knygą apie šią taurią asmenybę. Autorė pažymėjo, kad iš 50 surinktų profesoriaus rašytų laiškų 25 išsaugojo panevėžietė mokytoja Elena Gabalaitė. Juos daktarė padovanojo bibliotekai. Anot dr. J. Banionio, dr. A. Vasiliauskienė knygoje supažindina skaitytoją ne tik su dokumentiniais faktais — profesoriaus tremtimi, paskutinėmis gyvenimo akimirkomis, — bet ir atskleidžia šio iškilaus žmogaus asmenybės bruožus — tvirtus įsitikinimus, dorą, stiprybę net mirties akivaizdoje. Akademikas Z. Zinkevičius išryškino profesoriaus Pr. Dovydaičio aktyvią visuomeninę veiklą. Apie profesoriaus neišdildomus pėdsakus mūsų kultūroje kalbėjo dr. S. Gaižiūnas ir mokytoja ekspertė L. Lapinskienė. Knygos pristatymo dalyviai dėmesingai apžiūrėjo bibliotekoje eksponuojamų profesoriaus dokumentų, laiškų bei nuotraukų parodą.

---

* **Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro** solistė Asta Bazevičiūtė laimėjo III vietą ir bronzos medalį Japonijoje vykusiame IV Tarptautiniame Nagojos baleto konkurse. A. Bazevičiūtė yra viena ryškiausių šiandieninės Lietuvos balerinų, atliekančių pagrindinius vaidmenis daugelyje Vilniaus baleto trupės spektaklių. Ji — antroji Lietuvos baleto solistė, laiminti prizinę vietą šiame konkurse — 1996 m. aukso medalių buvo apdovanota lietuvių balerina Eglė Špokaitė. (BNS)

Pagarba ir padėka...

Atkelta iš 3 psl.

Tai platoka, net per 9 puslapius išsitęsusi, turtinga J. Žilevičiaus muzikinės veiklos apžvalga. Straipsnio įvade autorė nusako, apie ką rašys: „...Šio straipsnio tikslas yra pažvelgti J. Žilevičiaus nueitą vargonininko, bažnytinio choro vadovo, religinės muzikos kūrėjo bei puoselėtojo kelią ir jo įtaką lietuviškos bažnytinės muzikos raidai".

Straipsnį, kuris pailiustruotas iš J. Žilevičiaus gyvenimo nuotraukomis, autorė užsklendė iš nekrologo autoriaus Pauliaus Jurkaus žodžiais: „Visa tai sudaro didelį ir gražų palikimą lietuvių tautai. Tikrai jis lietuvišką muziką ir lietuviškąją kultūrą pakėlė ir padarė savo gyventą aplinką šviesesnę ir geresnę".

Prof. dr. Karolis Rimtautas Kašponis pateikia koncerto, įvykusio Paryžiaus Eliziejaus laukų teatre, recenziją. Ten, diriguojant Mstislavui Rostropovičiui, koncertą atlikęs Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras, Kauno valstybinis choras ir solistai. Koncerte šalia Beethoven „Devintosios simfonijos" buvusi atlikta ir M. K. Čiurlionio poema „Miške". Recenzijos, spausdintos Prancūzijos dienraštyje *Le Monde*, šiek tiek sutrumpintas vertimas buvęs išspausdintas dienraštyje *Lietuvos rytas* (2001.01.16).

Apie Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejų Vilniuje, kur surinkta ir saugoma tos srities kultūros bei meno vertybės, kuriame vyksta meno parodos, rašo muziejaus direktoriaus pavaduotoja mokslui, muzikologė Janina Stankevičienė. Ten planuojama atidaryti „Lietuvių išeivijos parodą", kurioje būsią pristatyta muziejuje sukaupta išeivijos menininkų kūrybinė medžiaga. Kad ateinančioms kartoms būtų išsaugoti lietuvių menininkų darbai, visus lietuvių menininkus kviečia rinkti ir jiems siųsti nuotraukas, koncertų ir spektaklių programas, rankraščius, gaidas, garso ir vaizdo įrašus. „Jūsų dėka, — rašo autorė, — ir būsima paroda, Lietuvių išeivijos menininkai, gali tapti dar įdomesnė ir prasmingesnė".

Faustas Strolia, prieš aptariant Prano Zarankos bendram giedojimui paruoštą giesmyną *Giedokime viešpačiui*, žvelgia ir į tai, kas toje srityje buvo pasiekta Lietuvos Katalikų bažnyčiose, pradedant 1938 m. Žvilgterėjęs į naujus nuostatus, iškilusius po Vatikano II Suvažiavimo, pristatęs naujai išleidžiamus gaidų rinkinius, toliau savo žvilgsnį kreipia į giesmyną *Giedokime Viešpačiui*. Straipsnį užsklendžia šiais reikšmingais žodžiais: „Turėdami šį puikų leidinį ir darbštų, talentingą bei kupiną jėgų giedojimo „meistrą" (P. Zaranką, — P.P.), mes turime geriausią galimybę šlovinti Viešpatį gražiausiomis lietuviškomis religinėmis giesmėmis".

Straipsnyje „Kodėl šokėja dainuoja" yra pasikalbėjimas su inspiracinės muzikos kompozitore ir dainininke Simonetta Giedraityte-Pacek. Pasikalbėjimas paimtas ir į lietuvių kalbą verstas (kieno? — P.P.) iš *The National Catholic Register*. Simonetta yra Antano ir Alvinos Giedraičių duktė. Straipsnyje rašoma: „Per katalikų radiją ir televiziją Simonetta yra dažnai girdima ir matoma, reiškianti savo įsigilinimą į katalikų tikėjimą per giesmes, dainas ir kalbą".

Apie Lietuvos Vyčių choro šventę, įvykusią 2001 m. spalio 7 d. Čikagoje, pasakoja Stase Petersonienė.

„Dainavos" vyrų choro koncertą, įvykusį 2001 m. lapkričio 11 d. Dievo Apvaizdos lietuvių parapijos Kultūros centre, Southfield, MI., patyrusia muzikos kritiko įžvalga koncertą aprašo Stasys Sližys.

Radijo laidos „Tautiečių balsai" Vilniuje vedėjas, muzikologas Vaclovas Juodpusis pristato sąrašą išeivijos lietuvių veikėjų, kuriems 2000 metų bėgyje, jo vadovaujamoje radijo laidoje, buvo skirta 30 minučių.

Trijų lietuvių jėzuitų biografijas (Benedikto Andruškos, Bruno Markaičio, Anastazo Janulio) paruošė kun. Antanas Saulaitis, SJ.

Su nuotrauka ir glausta biografija pagerbti, švenčią ilgo amžiaus sukaktis, užsitarnavę vienokį ar kitokį pasižymėjimą, iškeliavę į Anapilį.

Einant į pabaigą, paminėjus keletą leidinių, pateikta įvairių renginių, įvykusių Lietuvoje, kronika. Žinias surinko Kristina Šernaitė. Suredagavo Stasys Sližys (anksčiau panaši muzikinė kronika žurnale būdavo ir iš Šiaurės Amerikos).

Kaip visuomet — žurnalo priede gaidos: dvi Fausto Strolios sukurtos giesmės ir viena Stasio Graužinio daina (mišriam chorui parengė F. Strolia).

Muzikos žinių žurnalo spausdinimo darbą atlikusi *Draugo* spaustuvė gali tik didžiuotis.

Muzikos žinių prenumerata (leidinys vienkartinis) — 5.00 dol. Užsisakyti galima rašant žurnalo administratoriaus adresu: Antanas Giedraitis, 7310 S. California Ave, Chicago, IL 60629.

P. Palys

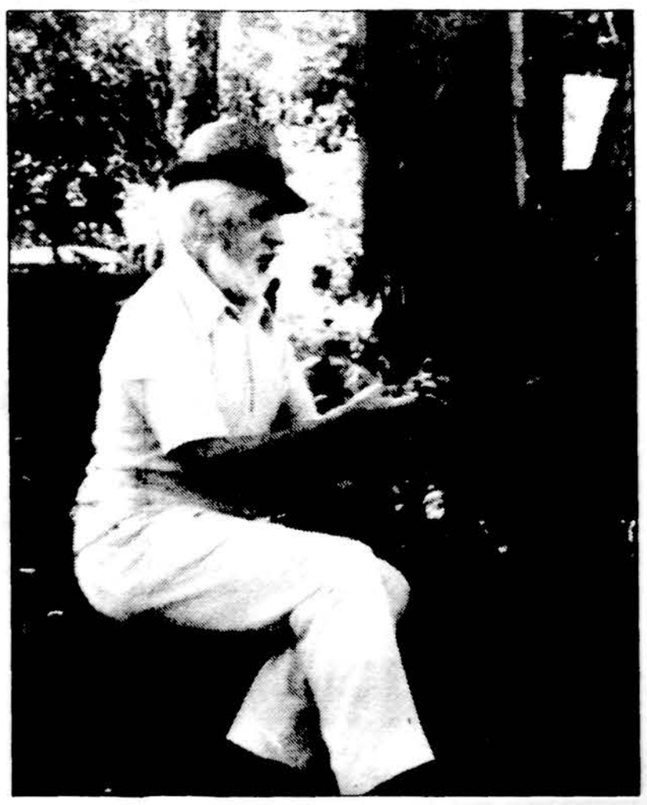

Antanas Tamošaitis kala seges tautiniams drabužiams. 1975 m. Kingston, Ont. Aldonos Veselkienės nuotrauka.

Ji mokėjo prakalbinti deives

Atkelta iš 2 psl.

Iliustruota tik pirmoji knygos pusė — tiek, kiek iliustracijų sugebėjo surinkti dar gyva būdama autorė.

Paskutiniai M. Gimbutienės gyvenimo mėnesiai ir dienos buvo skirtos paskutinei šios knygos daliai — baltų religijai. Čia autorė sugrįžta prie savo šaknų, taip dosniai maitinusių ją — visą ilgą mokslininkės kelią. Dar įdėti jos lietuvių ir latvių dainų vertimai į anglų kalbą, pateiktas platus baltų deivių, dievų ir dvasių pasaulis, su kuriuo ji jautė giminystę nuo pat vaikystės: gimtosios šalies tautosaka, kalba, papročiai ne sykį suteikė jėgų ir buvo tvirta atrama, kai oponentai gana smarkiai reaguodavo į jos originalias teorijas, interpretuojant priešistorinės Europos civilizacijas.

Kuo ši knyga skiriasi nuo kitų jos knygų? Ankstesnėse didžiosiose jos mokslinėse monografijose, nors ir naudojamas archeomitologinis metodas, nusveria archeologinė medžiaga ir jos interpretacija. Ši knyga išimtis — ji ypač pagrįsta folkloro, mitologijos, lyginamosios religijotyros pavyzdžiais ir yra lyg grįžimas į studijų laikus, į tautosakos rinkinius, kuriuos ji, mokydamasi atgaivintame Vilniaus universitete 1940 m., surinko Dzūkijoje ir Vilniaus krašte. Bet autorė grįžta atsivesdama savo Senosios Europos civilizacijos ir religijos teoriją, parodydama, kaip stipriai senieji indoeuropiečiai paveikė senųjų vietinių gyventojų religiją ir kalbą, bet kartu pabrėždama, kad senųjų europiečių kalba ir religija, kaip substratinė, išliko Europos indoeuropietiškose kultūros bei kalbose. Ši hipotezė kaip tik leido autorei, remiantis geru indoeuropiečių kultūros ir religijos pažinimu, ieškoti senųjų vietinių gyventojų religijos atspindžių net gana vėlyvose indoeuropiečių kultūros raidos fazėse beveik visoje Europoje.

Knyga tarsi suskirstyta į dvi dalis. Pirmoji skirta Senosios priešpatriarchalinės Europos religijai, o antroji — Senosioms deivėms, kurių įvaizdžiai ryškūs įvairiuose senosios graikų kultūrinės raidos laikotarpiuose, senosiose etruskų, keltų religijose, o taip pat, tyrinėtojų dar ir šiandien analizuojamose, gyvosiose germanų, baskų, baltų religijose.

Taigi ir paskutinėje knygoje M. Gimbutienę matome kaip kontraversišką ir originalią mąstytoją, sugebančią sintetinti ir chronologiškai bei teoriškai apibendrinti sunkiai aprėpiamą medžiagą. Šioje knygoje ji taip pat išlieka stipri savo hipotezių deklaruotoja bei pagrindėja svariais argumentais.

Kyla klausimas, kas M. Gimbutienei sąlygojo vienos ar kitos chronologijos pasirinkimą, epochos ar mokslinės hipotezės sukūrimą? Tai gana daugiaplaniai klausimai, kuriuos lėmė šeimos tradicija, gimimo ir gyvenamoji vieta, epocha, kurioje ji formavosi kaip mokslininkė, priverstinė emigracija, bandymai įsitvirtinti Amerikos universitetuose, įtvirtinti savo, kaip mokslininkės, autoritetą JAV, Europos ir pasaulio archeologijoje. Be abejo, daugelį dalykų lėmė jos stipri asmenybė, kurisai būdingas darbštumas, kryptingumas, gyvybingumas, optimizmas, meilė tėvams, tradicijai, tėvynei.

Dr. Adomas Butrimas